

Muljeid „Vene küsimuse“ kahest lavastusest

Varsti pärast K. Simonovi „Vene küsimuse“ esietendumist RT „Estonias“ tuli näidend ettekandele RT „Vanemuises“. ENSV rahvanäitleja Ants Lauteri lavastaja töö kõrval saime teise töötulemuse — ENSV teenelise kunstniku Kaarel Irdi lavastuse.

Nii üks kui teine lavastaja on näidendi teema õigesti lahti mõtestanud ja kirjaniku mõtte kujukalt edasi öelnud. Näidendi põhiline ja optimistlik perspektiiv on A. Lauteri ja K. Irdi lavastuses selgelt esile toodud. Alustalad, millele lavastused on rajatud, on samad. Üldjoonis näivad ehitusedki üsna sarnased olevat. Kuid lähemalt lavastuste juures peatudes leiame kummagi juures neid detaile, eredamaid värvihoone ja teravamaid kontuure, mis meelitavad kord ühe, kord teise töötulemuse juures peatuma.

Ansambel, kelle kanda on „Vene küsimus“ „Vanemuises“, on üldiselt noorem ja oma võimetelt tublisti ebaühtlasem kui seda on näitlejate koos-eis „Estonia“ sama näidend lavastuses. Seepärast oleks nii mõnelgi juhul ebaõiglane võrrelda paralleelne kummagi teatri näitlejate osatölgitsuste vahel. Püüdujätmised, mida tuleb suurelt osalt kirjutada professionaalsuse arvele, ei riiva aga osalist põhilist joonistust ja seepärast on küllaltki huvitav jälgida kujude nüansseerimist kummagi lavastuses.

Kui „Estonia“ lavastuse õnnestumisel on kahtlemata suuri teeneid Ants Eskola poolt antud Harry Smithi kujul, siis niisama kaaluv osa saadud teatrielamustest „Vanemuises“ langeb sealse Smithi osatölgija — Kaarel Irdi — arvele. Kumbki kuju on märkimisväärselt saavutuseks, kumbki neist on õigesti joonistatud, selgelt ning haaravalt elustatud, kuid kummagi neist on oma erisugused jooned. Smith-Eskola ja Smith-Irdi individuaalses palges on kummalegi iseloomulikke erivarjundeid, ilma et need mõjustaksid Smithi põhiolendust.

Jälgides A. Eskola ja K. Irdi tölgitsusi, tundub, et kui esimese Smith saab tolle osaks saanud katsumustest ning hoopidest üle rohkem mõistuse abiga, siis teise Smithi juures on ilmselt tugev ka tundelement. Erinev noot loob sisse juba kummagi Smithi lavaleilmumisel. Smith-Irdi juures me tunnetame kohe dissonantsi tema suhteis MacPhersoni ja Gouldiga, mis kasvab jätkuvalt tegevustiku kestel ägedaks protestiks selle Ameerika vastu, mille esindajaks on eespoolnimetatud. Smith-Irdi reageerib tundelega kaasaegsele nähtusile, ta on läbinisti siiras ega püüa end varjata „keep smilingi“ taha. Petumus sõjajärgses olukorras ja rahulolematuse sellega see on, mis määrab kohe alguses Smithi reageerimisi ja mis toob ta lavale pisut rõhutuna, pisut tülinuna.

Smith-Eskola ei reeda seevastu nii otseselt seda esimesel ilmumishetkel juba olemasolevat dissonantsi. Vähemalt me ei tunne seda, vaid võime tema käitumise varjust leida neid viiteid, mis kõnelevad Smithi vaikimisest ajakirjanikuna ja selle põhjustist. See pole ere tunne, vaid mõistus, mis määrab Smith-Eskola käitumise tema esimesel lavaleilmumisel ja mille domineerimist me tunneme kogu etenduse läbi.

Smithi ausus pannakse raskele katsetusele. Tal tuleb vastamisi seista ühelt poolt ahvatlevate, isiklike mugavusi ja näilikut ka õnne töötavate dollari-toga, teiselt poolt tõeaga, mida tal tuleks hende meelitavate dollariite saamiseks moonutada. Tõde jõud on tugevam. Smithile saab selgeks, milliseks lurjuseks on teda tahetud teha, ja siit hakkavad avanema Smithi silmad. Temas tärkab protest mis viib ta Ameerika kahepalgelisuse tunnetamisele.

Kui Smith-Eskola ennekõike tajub mõistusega, et gouldid ja MacPhersonid on mitte üksnes Venemaa vaid ka kõigi siralt rahuliku elu poole püüdvate ameeriklaste vaenlased, siis Smith-Irdil on siin kaasas õige tugev tunde-noot. Erineva mulje jätab seetõttu näiteks kummagi Smithi kohtumisest MacPhersoniga näidendi viiendas pildis. Smith-Eskola puhul tundub, et ta on olukorrast üle, sest ta mõistab, et ei saa olla mingisugust kompromissi ja et tal on selge seegi. milline võitlus teda ees ootab Smith, võrreldes kujuga, keda me esimeses vaatuses näeme, on juba siin peavõrra kasvanud ja seda ei täienda enam oluliselt viimane pilt. Smith-Eskolale on selge Ameerika tööline ilme, ta on saavutanud tasakaalu iseendaga ja seetõttu me näeme teda kindlana ning rahulikuna viimases pildis. Tal on valus, kuid ta näeb oma isiklike kaotusi, oma isiklikku õnnetust kaasaegse Ameerika taustal. Ta mõistab oma olukorra paratamatust, seda sügavat lõhet, mis eraldab ühti ja teisi ameeriklast. See mõistmine muudab ta võitlejaks, kellega ühinevad paljud miljonid ameeriklased, ja see viib Smithi optimistliku lõppmonoloogini.

Smith-Irdil pole viiendas pildis üksnes selgunud MacPhersoni ja Gouldi alatus, ta ei mõista neid üksnes hukka kui Ameerika vaenlasi, vaid nad on talte vastikud, ta põlgab neid kogu oma aiususe ning õiglustunde nimel. Kui Smith-Eskola puhul näib, et ta on jõudnud enda ja oma olukorra suhtes täielikule selgusele, siis Smith-Irdi juures on rohkem tunda seda sügavat protesti, mis on surutud tema napsionalsuse ning vaikimise taha.

Smith-Eskola pääseb viimases pildis rohkem maksvusele kui kindlale seisukohale jõudnud inimene, keda ei suudeta murda üksteisele järgnevad valusad hoobid. Smith-Irdi juures tundub aga, et need üksteisele järgnevad läbielamused viivad ta kindla otsusteni. „Vanemuise“ lavastuses on ilmekalt näidatud olukorda, millesse inimene võib sattuda, kelle ausus asetab ta vastamisi Hearsti Ameerika esindajate huvidega. Smithil tuleb järjestikku vastu võtta ränki lööke ja K. Irdi tölgitsuses me tunneme, kuidas Smithil on raske, kuidas ta kannatab. Näitleja annab siin väga haarava tölgitsuse. Ühtlasi aga kasvab kuju pidevalt. Ta ei asetu katsumustele vastu mõistusejõuga, nagu see näib olevat Smith-Eskola puhul, vaid ta elab saadud hoobid läbi tugeva tundejõuga ja karastub oma kannatuste kaudu võitlejaks. Me tunneme seda kasvu teatrisaalis istudes, ehkki Irdi väljendamine on kogu viimase pildi kestel äärmiselt napp, ja tuleb imetelda seda sisemist jõuküllust, millega kuju kasv

edasi öeldakse. Kuju elab kogu aja selgelt meie silme ees ja kui Smith-Irdi jõuab lõppmonoloogini, siis ei üllata see meid, vaid meile tundub et Smith poleks saanudki teisiti vastata odavalt põnevusuudist tagaajavale reporterile, kui ta seda teeb. Smith-Irdi räägib oma sõnu ühelt poolt nagu Hardy dikteerides, teiselt poolt nagu kinnituseks iseendale. Smith-Irdi räägib rahulikult ja häält kõrgendamata, kuid sügava veendumusega. Inimesena, kellel on kindel eesmärk silme ees, ja me usume siin täielikult Smith-Irdi sõnu.

Eskola tölgitsuses näib, et monoloog ei liitu niivõrd orgaaniliselt eelnenule. Kuju kasv viimase pildi kestel on väiksem ja tunne, mis võiks olla kandejõuks monoloogile, on märksa nõrgem. Seetõttu tundub et näitleja otsib abi välistest vahenditest, hääli ja žestid, selleks, et lõppmonoloogis mõjule pääseda. Kui Eskola annab Smithina kogu näidendi kestel realistliku, väljenduslaadi lihtsa ja kuni detailideni elava kuju, siis on ta seda küll suhteliselt kõige vähem lõppmonoloogi esitamisel.

Erivarjunditega Smithi osatölgitsuste kõrval on omavahel mitmeti erinevad mõlemad Jessied „Estonias“ Heli Viisimaa ja „Vanemuises“ Elo Tamuli tölgitsuses. Heli Viisimaa Jessies on rohkem igatsus selle „väikese õnne“ järele, mis vajab mugavat kodu, head äraelamist ja seltskondlikku positsiooni. Ilma kõige selleta puruneb „õnn“, ja esimene tuulehoog pühib laiali Jessie ehk küll siira, kuid välistest teguritest oleneva armastuse. H. Viisimaa tölgitsuses jääb mulje, et Jessie otsustas Smithi juurest lahkuda, valmib juba kuuenda pildi lõpul. Jessie ei jaga siin Smithi muret, vaid mõtleb rohkem endale, ja see rõhutab, et Jessie armastus Smithi vastu pole kantud tõeliselt suurest tundeist, vaid märksa enam igatsusest „oma enese väikesest õnne“ järele.

Jessie-Tamuli tunne näib olevat ilmselt tugevam. Mainitud stseenis ei mõtle Jessie-Tamuli enesele, vaid ta elab kaasa oma mehe muredele ja püüab neid jagada antud hetkel, kuid samuti lootusega seda ka tulevikus teha. Kuid Jessie hindab end siin üle ta osutub märksa nõrgemaks, kui ta arvab. Ta tunneb seda ise, ja teades ette, et ta ei suuda vältida tülisid mis tekivad Smithiga puudust jagades, otsustab Jessie lahkuda. Ta ei taha näha oma armastust purunemas igapäevastes väiklastes näaklemistes, ja selleks, et säilitada oma armastust või vähemalt head mälestust sellest, läheb Jessie ära Smithi juurest. Jessie-Tamul armastab sügavalt Smithi kuid ometi ei saa ta jääda edasi tema kõrval. Jessie traagika, vastuolulisus tema tunde ja tema olemuse, harjumuste ja õnnemõiste vahel, olid siin selgelt ning siira elamusega edasi antud.

MacPhersoni ja Gouldi osades, keda kehastasid „Estonias“ ENSV rahvanäitleja Paul Pinna ja Hugo Malmsten, näeme „Vanemuise“ lavastaja Aleksander Mältonit ja Enn Valdret. Võrreldes mõlemad MacPhersoni jäi mulje, et kui P. Pinna poolt antud kuju oli väliselt ilmekam, siis A. Mältoni tölgitsus võimaldas meile rohkem kuju sissenagemist. Gouldidest on H. Malmsten kahtlemata nüansrikkam, kuna E. Valdre